

ויחן את פני העיר

וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹאוֹ מִפְּדוֹ אֶרֶם וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר: וַיִּקַּח אֶת חֶלְקֵת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוּ מִיַּד פְּנֵי חֲמוֹר אָבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קִשְׁיֹטָה: וַיִּצַּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (בראשית לג יח-כ).

וַיִּלְךְ מִשָּׁם יַצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם: (בראשית כו יז).

בראשית פרקים לב לג

"ויקרא שם המקום ההוא מחניים", "למצוא חן בעיניך", "מחנה האחת ... המחנה הנשאר", "לשני מחנות", "מנחה לעשו אחיו", "מנחה היא שלוחה", "והוא לן בלילה ההוא במחנה", "חנן אלהים את עבדך", "מי לך כל המחנה ... למצוא חן בעיני אדני", "חנני אלהים", "ויחן את פני העיר".³

בראשית רבה עט ו

"ויחן את פני העיר" - חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורות.⁴ דבר אחר: "ויחן את פני העיר" - התחיל מעמיד הטלסין⁵ ומוכר בזול.⁶ זאת אומרת: אמרת שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו.⁷

שבת דף לג עמוד ב

"ויבא יעקב שלם" - ואמר רב: שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו. "ויחן את פני העיר" - אמר רב: מטבע תיקן להם,⁸ ושמואל אמר: שווקים תיקן להם, ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם.⁹

¹ מעשה אבות סימן לבנים. אברהם נכנס לארץ דרך שכם, ככתוב בתחילת פרשת לך לך, בראשית יב ו: "וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהִכְנִיעַ אֶזְרָאֵל בְּאֶרֶץ". שם נראה לו ה' לראשונה, שם ניתנת לו בפעם הראשונה הבטחת הזרע והארץ הכפולה, ושם הוא גם בונה מזבח ראשון בארץ לה', ככתוב בפסוק הסמוך: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו". ומעשה אבות וסבים גם לבני בנים. יהושע אמנם נכנס לארץ דרך יריחו, אבל תחנה מהראשונות שלו היא הברית בהר גריזים והר עיבל החופפים את העיר שכם (ראה דברינו [ברית הר גריזים והר עיבל](#) בפרשת כי תבוא). ואנו נתמקד הפעם בביטוי "ויחן את פני העיר".

² מצאנו "ויחן" גם אצל יצחק וגם בניית מזבח וקריאה בשם ה', ככתוב שם בהמשך: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' וַיֵּט שָׁם אֶהְלוּ וַיָּקְרוּ שָׁם עֲבָדֵי יַצְחָק בְּאֶרֶץ". אך יש הבדל בין "ויחן" של יצחק בו הוא מתרחק מהפלשתים (וגם אז, הריב על בארות המים לא נפסק) ובין "ויחן" של יעקב. ראה רש"י על הפסוק של יצחק: "בנחל גרר - רחוק מן העיר", ואילו כאן "את פני העיר". ומסביר פירוש שכל טוב: "ויחן את פני העיר. קבע חנייתו חוץ לעיר נגד פני השער". מחוץ לעיר אבל קרוב מאד אליה.

³ דבר זה הראני מחותני עמוס חכם ז"ל שצרוף האותיות ח"ת נר"ן, בשורשים שונים אמנם, מופיע בפרקים לב לג מספר רב של פעמים ומן הסתם אין הדבר מקרי. הפסוק "ויחן את פני העיר" חותם שרשרת זו.

⁴ "פני העיר" - חשובי העיר. יעקב שולח דורות ומחלה את פניהם של ראשי שכם, את פני שכם וחמור! ראה לשון מדרש אגדה (בובר) על הפסוק: "ויחן את פני העיר וגו' והיה משדר לכל אחד ואחד דורו". המדרש מבקש להבליט את הרעיון שאדם שבא למקום חדש צריך לנסות להתקרב לאנשי המקום ולפתוח ביחסי שלום ושכנות טובה. לצורך כך הוא משנה את דקדוק המילה "ויחן" משורש ח"ה' לשורש ח"ן'. גישת המדרש שונה בתכלית מזו של רמב"ן. האם שכח המדרש את מעשה דינה, או אדרבא, הוא בא להדגיש את המעשה הנורא שעשו ראשי העיר שכם, בכפיות טובה ליעקב שבא בכונות שכנות טובה. או שאין שני הדברים קשורים כלל ומה שאירע אח"כ הוא עניין אחר.

⁵ שווקים, חנויות, אטלזים. ראה [מילון Jastrow](#).

⁶ יעקב חוזר לארץ ישראל ומפתח את חיי המסחר והכלכלה. יש אמנם מקרים בהלכה שבהם נאסר על אדם לפתוח עסק שגורם לתחרות עם עסק קיים (בבא בתרא כא ע"ב), אבל כאן בפשטות הכוונה לפיתוח כלכלי ולהזלת מחירים (ועליה ברמת החיים) לטובת כלל תושבי האזור. "בתקופת התנאים הייתה דעתם של רוב החכמים נוטה לתמיכה בחופש התחרות המסחרית והמקצועית" (פרופ' מנחם אלון "הפקעת שערים והסגת גבול מסחרית במשפט העברי", מחניים, אייר תשנ"ב).

⁷ יש בחזרה זו של יעקב לארץ ישראל וחנייתו את פני העיר מעין סגירת מעגל שנפתח ב-"ויצא יעקב". שם, כשהוא יוצא מהעיר, "פנה הודה פנה זיה פנה הדרה" (רש"י בתחילת פרשת ויצא) ואילו כאן "ויחן את פני העיר" - "מחזיק טובה למקום". ראה גם דברים רבה (ליברמן) פרשת כי תבוא: "ברוך אתה בבואך מפרקמטיא שלך וברוך אתה בצאתך לפרקמטיא שלך".

⁸ התקנת מטבע היא סמל לחשיבות וכוח כלכלי. כך ודאי היה בתקופתו של הדרשן (ובתקופות קדומות יותר) כאשר רק לערים חשובות הייתה הפריבילגיה להנפיק מטבעות. ראה פירוש מהרש"א למאמר הגמרא ראש השנה כו ע"א: "היו קורין למעה קשיטה", שמציע שהמטבע "קשיטה" שנזכרת בפרשה היא המטבע שתיקן יעקב ובה קנה יעקב את חלקת השדה: "מטבע תיקן להם דהיינו מטבע קטנה כגון מעה שהיא ששית הדינר תיקן להם. שלא היה להם מקודם והוא ודאי תיקן לישא וליתן כפי הצורך במטבע קטנה". מה שמאפשר גם רכישות קטנות יותר ומסחר מפותח ועממי (קמעונאי). כאן שוב יעקב הולך בצעדי סבא אברהם. ראה בראשית רבה טז יא: "ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם. אברהם ... יצא לו מוניטין. ומהו מוניטין שלו? זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן". ראה גם דברי אביגיל לדוד שעדיין "מוניטה" של שאול בעולם ולכן עדיין אין לו דין מלך (ירושלמי סנהדרין ג ב). מוניטון = מטבע, ומכאן המילה 'מוניטרי' בכלכלה של ימינו ומכאן גם הביטוי "הטביע חותמו".

⁹ ניחא מטבע ושווקים (הטלסין במדרש הקודם), אבל מה עושים כאן מרחצאות? קטע זה מהגמרא במסכת שבת לקוח מתוך הסיפור על ר' שמעון בר יוחאי שדבר בגנות מלכות רומי: "פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין

במדבר רבה יט טו

"נעברה נא בארצך... ולא נשתה מי באר" - מי באר? מי בורות היה צריך לומר! למדך תורה דרך ארץ שההולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צורכו, לא יאכל ממה שבידו, אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנווני בשביל להנותו. כך אמר לו משה: הבאר עמנו ומן אנו אוכלים. לא תאמר שאנו מטריחים עליך, שכר אתה עושה לעצמך. כך אמר הקב"ה למשה: "אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם, וגם מים תכרו מאיתם בכסף ושיתיתם" (דברים ב 10).

אמר להם משה: התירו לכם כיסכם, שלא יאמרו: עבדים היו, עניים הם. הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו יד) וידעו שאין אתם חסרים כלום.¹¹

רמב"ן בראשית פרק לג פסוק יח

"ויחן את פני העיר" - לא רצה להיות אכסנאי בעיר, אבל רצה שתהיה תחילת ביאתו בארץ בתוך שלו, ולכן חנה בשדה וקנה המקום, וזה להחזיק בארץ. והמעשה הזה היה רמוז, כי המקום ההוא יכבש לפניו תחילה, טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו, כאשר פרשתי באברהם (לעיל יב ו).¹²

אברבנאל בראשית לג יח

אמר ויחן את פני העיר, להגיד שהתחברו סבות לענין דינה. ראשונה, שיעקב חנה את פני העיר סמוך אליו ובעבור זה הלכה דינה לראות בבנות העיר. ואילו לא חנה יעקב כל כך קרוב לעיר כי אם הרחק משם במקום צאנו, לא היתה דינה יוצאת ולא קרה אותה מה שקרה. הסיבה הב', שקנה יעקב את חלקת השדה אשר נטה שם אהלה מיד חמור אבי שכם.¹³

בראשית רבה עט ו

"ויחן את פני העיר" - חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורות. דבר אחר: "ויחן את פני העיר" - התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול. זאת אומרת: אמרת שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו.¹⁴

- להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס". בעקבות דברים אלה נאלץ רשב"י לברוח ולהסתתר במערה שלוש עשרה שנה. כשיצא, רחץ בחמי טבריה ומבשרו חזה שאכן יש טוב במרחצאות שהתקינו הרומאים. ואז הוא אומר: "הואיל ואיתרחיש ניסא - איזיל אתקין מילתא", ומסתמך על התקדים של יעקב ועל הפסוק: "ויחן את פני העיר" שבפרשתנו, כהוראה שאדם צריך לחון פני העיר שבא בתחומה (בפרט אם עשתה לו טובה ובזכותה "בא שלם"). האמוראים: רב, שמואל ור' יוחנן מפרטים מה הדברים הטובים שעשה יעקב, דברים שרשב"י לא יכול לעשות, רק המלכות. מה כן עשה רשב"י? את זה נראה במבילה בבראשית רבה לסיפור רשב"י במערה שנביא להלן. מה שבוטל במיוחד הם המרחצאות שיעקב התקין שאולי יש כאן כוונה לומר שכל מה שאתם הרומאים עושים כבר נעשה ע"י אבותינו.

¹⁰ כאן גלשנו קצת לעניין לכאורה אחר. מדרש זה קשור לפרשת חוקת למסע בני ישראל בדרכם לארץ בו הם מבקשים מאדם הוא עשו (קשר מעניין לפרשת השבוע) לעבור בגבולו ומציעים תשלום עבור כל מה שיצרכו במהלך שהייתם על אדמת אדום. ההקשר לפסוקים קצת קשה שהרי שם לכאורה משמע שבני ישראל לא רוצים לצרוך מאדם שום דבר. אבל המדרש מדגיש שלכתחילה רצו בני ישראל לצרוך ולשלם. הקטע "למדך תורה דרך ארץ" הוא מה שמעניין אותנו, שכן אפשר אולי לראות בו מוטיב דומה ל"ויחן את פני העיר". מעשה אבות שהתחיל בימי אברהם ונמשך בימי יעקב, עובר לבנים. קשרים של "דרך ארץ" עם תושבי הארץ וסביבתה. ראה דברינו [לימדה תורה דרך ארץ](#) בפרשת חוקת.

¹¹ חלק זה של המדרש חורג מעניינינו אבל קשור לפרשת השבוע מכיוון אחר. יעקב סוגר חשבון עם עשו כדבריו בפרשה: "חנני אלהים וכי יש לי כל" = "אין אתם חסרים כלום". וכבר אמרנו חנני = ויחן. ראה דברינו [פרידת יעקב ועשו - סגירת החשבון?](#) בפרשה זו וכן [בכניסה לארץ - המפגש עם השכנים והקרובים שלנו](#) בפרשת כי תצא.

¹² למקצת פרשני המקרא יש דרך שונה. רמב"ן מעמת את יעקב עם תושבי הארץ, "ויחן את פני העיר" - זה מול זה. יעקב לא רוצה "עסקים" איתם, או לפחות לא להיות תלוי בהם. הארץ הרי הובטחה לו והוא מקפיד להתנהג מנהג בעל בית ולא אכסנאי. אנו נזכרים באברהם שמקפיד לקנות חלקת קבר ולא להיות "אכסנאי" בחלקתם של אנשי חברון. אברהם עשה זאת בסוף חייו ואילו יעקב עושה זאת, מיד עם כניסתו לארץ. לפיכך מפנה אותנו רמב"ן לפסוק של אברהם בתחילת פרשת לך לך בכניסתו לארץ: "ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם". שם כותב רמב"ן: "וכתב רש"י: נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים. ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחילה". רמב"ן נותן את זכות הראשונים על ההתנחלות ליד העיר שכם, לאברהם. ושניהם, אברהם ויעקב כסימן וכתקדים לבנים. ראה הלשון בבראשית רבה מ ו: "אמר הקב"ה לאברהם אינינו: צא וכבוש את הדרך לפני בניך".

¹³ אם אצל רמב"ן "ויחן את פני העיר" הוא דבר שמסמל ריחוק מתושבי הארץ - הארץ הובטחה לאבות שהתנחלו בה באופן חלקי ומתוך ריחוק מתושבי הארץ, אצל אברבנאל הופך "ויחן את פני העיר" לדבר שלילי ולא ראוי. ולכן מצטרפת גם קניית חלקת השדה מאת בני שכם מה שהביא ליחסי מסחר וביקורים הדדיים ובעקבות כל אלה למעשה דינה. רמב"ן ואברבנאל לא אוהבים, בלשון המעטה את החיבור לאנשי שכם אבל המדרש שראינו הולך בדרך שונה לחלוטין (גם את מעשה דינה מייחס המדרש לקריאה "אל אלוהי ישראל" וכלל לא לחנייה ליד שכם, ראה בראשית רבה פ א). אנו נחזור למדרש.

¹⁴ קטע מדרש זה כבר הובא לעיל והוסברה חשיבותו בהקשר לפרשת השבוע. כאן חזרנו עליו שנית על מנת להביא את המדרש בשלמותו, כולל הגלגול מיעקב לרבי שמעון בר יוחאי שגם הוא חנן את פני העיר (ראה הערה 4 לעיל על שינוי שורש המילה מחנ"ה לחנ"ן). יעקב חנן את פני העיר שכם ואילו רבי שמעון בר יוחאי את פני העיר טבריה. שתייהן ערים נוכריות ביסודן. סיפור הסתרתותם של רבי שמעון בר יוחאי ובנו המובא כאן, בנוי על בסיס המקור בירושלמי שביעית פרק ט הלכה א (שהוא כנראה גם המקור

ר' שמעון בן יוחאי היה טמון במערה שלוש עשרה שנה, הוא ובנו, והיו אוכלים חרובים של גריד¹⁵ עד שהעלה גופן חלודה.¹⁶ לסוף (שלוש עשרה שנה) יצא וישב על פי המערה. ראה ציד עומד וצד צפרים. וכשהיה שומע בת קול אומרת מן השמים: דימיס – הייתה נמלטת. סִפְקוּלָה – הייתה ניצודת. אמר: צפור מבלעדי שמים אינה ניצודת – על אחת כמה וכמה נפשו של בן אדם. יצא ומצא שהדברים משתככים.¹⁷ באו ונתרפאו באותו מרחץ של בית מִקְר. אמר לו בנו: אבא, כל אותה טובה עשתה לנו טבריה ואין אנו מטהרים אותה מן המתים!¹⁸ אמר: צריכים אנו לעשות טובה כדרך שהיו אבותינו עושים שהיו עושים איטלוסין ומוכרין בזול. אמר: צריכין אנו לטהר את טבריה.¹⁹ מה עשה? נטל טורמוסים וזרק קצוצותיה והמת עולה והם נושאים ומוציאים, עד שטיהר אותה מן המתים.²⁰ בלילה עמד עם הארץ אחד... נטל מת והטמינו. בבוקר אמר: אין אתם אומרים שטיהר בן יוחאי את טבריה? בואו וראו מת. בא (רשב"י) ועמד לו על גביו. אמר: גוזר אני על זה שעומד שירבץ ועל זה שרובץ שיקום. והיה כן.²¹

דבר אחר: "ויחן את פני העיר" – נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה וקבע תחומים מבעוד יום. זאת אומרת ששמר יעקב את השבת קודם שתינתן.²²

בראשית רבה י"ז, פרשת בראשית

ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר: אברהם שאין כתובה בו שמירת שבת, ירש את העולם במידה, שנאמר: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה" (בראשית י"ז). אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת, שנאמר: "ויחן את פני העיר" (שם ל"ג) – נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום, ירש את העולם שלא במידה שנאמר: "והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה" (שם כ"ד).²³

למקבילות באסתר רבה ז' וקהלת רבה פרשה י', בהשוואה מול המקור בגמרא בבלי שבת לג שהבאנו לעיל. אלה המקורות לסיפור רשב"י ובנו במערה, למעוניינים להרחיב ולהעמיק.

¹⁵ גריד היא אדמה קשה או עונת היובש (מלשון גרוד? ראה אבן שושן). חרובים של גריד הם, כנראה, חרובים יבשים, של שנת בצורת. ¹⁶ ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור י"ג: "ממתים ידך ה', ממתים מחלד – אלו הנחבאים מפני הצוררים עד שעלתה גופם חלודה, כגון ר' שמעון בן יוחאי שעשה במערה הוא ובנו שלוש עשרה שנים, עד (שהעלה) גופם חלודה". וכבר זכינו להרחיב מעט על דמותו של ר' שמעון בר יוחאי ועל סיפור הסתרתו במערה עם אלעזר בנו בדברינו **רבי שמעון בר יוחאי – בין המערה לטבריה** ב"ג בעומר.

¹⁷ שפסקו (שכחו) רדיפות הרומאים אחריו בגלל דבריו בגנות המלכות. ראה בתלמוד הבבלי שם שמת הקיסר ובטלה הגזירה.

¹⁸ פירוש א.א. הלוי כותב כאן: "טבריה נבנתה ע"י הורדוס אנטיפס במקום קברי מתים (יוסיפוס, קדמוניות, י"ב ג), לכן נמנעו היהודים לגור שם מחשש טומאת מת". כתיקון להרס שחולל רשב"י ביציאתו הראשונה מהמערה כשראה אנשים "עוסקים בחיי שעה" ("להחריב עולמי יצאתם" מסכת שבת שם), הוא עוסק כעת בעצמו בישובה של עיר ואם בישראל. זה גם אותו רשב"י מהמחלוקת המפורסמת עם ר' ישמעאל לגבי לימוד תורה ועיסוק בדרך ארץ (ברכות לה ע"ב). ראה דברינו **ואספת דגנך** בפרשת עקב.

¹⁹ זה הקשר לפרשת השבוע (בעיני הדרשן). רשב"י "חן את פני העיר" בדומה ליעקב ("אבותינו") ש"חן את פני העיר". יעקב חן בחיי מסחר והתיישבות ורשב"י בכך שטיהר את טבריה ואיפשר ליהודים לסחור ולהתיישב בה. הרי לנו עוד דוגמא ל"מעשה אבות סימן לבנים" שהוא מוטו ראשי בספר בראשית. עוד על מציאת עצמות מתים וקברים בירושלים, ראה גמרא זבחים ק"ג ע"א: "פעם אחד מצאו עצמות בלשכת דיר העצים, ובקשו לגזור טומאה על ירושלים. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בושא וכלימה היא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו? איה מתי מבול? איה מתי נבוכדנצר?". על משקל זה נוכל לומר: לא בושא וכלימה היא שנגזור טומאה על עיר ואם בישראל ושאר מקומות שבאים לקיים בהם "ויחן את פני העיר", "כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבֹנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יִחַנְגּוּ" (תהלים ק"ט)? איה כל מתי ארץ ישראל בכל הדורות, מהם רבים שלא זכו לבוא לקבר ישראל? ראה עוד את אותו ר' יהושע, במשנה עדויות פרק ח משנה ה: "העיד רבי יהושע על עצמות שנמצאו בדר העצים. אמרו חכמים: מלקט עצם עצם והכל טהור". משמע, גם אם נמצאו עצמות, יש פתרון מכובד ומכבד.

²⁰ עניין טיהור מתים (בתי קברות) בעזרת טורמוסים (או תורמוסים ויש גם צמח שנקרא טוריים, ראה אבן שושן) איננו ברור. ראה פירוש מתנות כהונה בירושלמי שביעית ט א שאומר שזה היה ע"י לחש ומצטט את רש"י. במקבילה לסיפור זה בבבלי שבת הנוסח הוא: "אמר ליה ההוא סבא: כאן קיצץ בן זכאי תורמוסי תרומה". זאת אומרת שכל עניין התורמוסים הוא רק עדות על כך שטבריה הוחזקה כמקום טהור שכן ר' יוחנן בן זכאי, שהיה כהן, קצץ תורמוסים בשוק של טבריה. והנוסח בבראשית רבה צריך עיון.

²¹ ובהמשך שם לא רק עם הארץ ערער, אלא גם תלמיד חכם – "נקאי הסופר" – ואף הוא היה סופו רע ומר. ראה המקבילה לסיפור זה בבבלי מסכת שבת שם הדגש הוא על הכהנים שלא יכלו לגור בטבריה ושם רש"י מציין שהקשר לפרשתנו הוא יותר מהמילים בפסוק: "ויקן את חלקת השדה" שהוא לשון תיקון, מאשר מ"ויחן את פני העיר", אבל בסה"כ הרעיון דומה וברור. וכבר נדרשנו כאמור לסיפור רשב"י במערה גם בדברינו **בין כוחה של מדינה לכוחה של מיסטיקה וקבלה** ב"ג בעומר.

²² כאן, תחת הכותרת הצנועה "דבר אחר" (פירוש אחר) נפתחת דרשה חדשה לגמרי. מה "ויחן את פני העיר"? לא חיי המסחר והכלכלה, אלא אדרבא, השביתה מהם יום אחד בשבוע! ובאמת, ניתן לשלב את שתי הדרשות. יעקב גם עושה מסחר וגם שובת בשבת, בבחינת "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך". אין סתירה, אלא השלמה שמקורה בששת ימי הבריאה ותחזור אח"כ פעמים רבות בתורה. את שניהם חידש ותיקן יעקב בכניסתו לארץ.

²³ עפ"י המדרש פשיטא שיעקב חידש שמירת שבת בעת שחזר לארץ. ברור לדרשן שזו המשמעות הפנימית של "ויחן את פני העיר". ליעקב ולא לאברהם שמורה הזכות לחדש ולקדש את השבת עם חזרתו לארץ, אולי גם כסמל להשתחררותו מעולו של לבן "ארמי אוֹבֵד אָבִי", שם מן הסתם קשה היה לשמור שבת. עניין זה של הקדמת קביעת השבת ליעקב, עוד לפני "מצוות שנצטוו במרה", אפשר שהוא קשור גם עם המדרש בשמות רבה (פרשה א סימן כח), שם עולה שפרעה תיקן את השבת בעצתו של משה, ראה דברינו **ויצא אל אחיו וירא בסבלותם** בפרשת שמות. גם שם הסמל הוא ברור: שחרור הדרגתי מעולו של פרעה, אבל המדרש נותן שם קרדיט לפרעה, ולפיכך רוצה מדרש זה להקדים את הרעיון ליעקב. אך אגב כל זאת, בפרט אזכור אברהם כאן, עולה שאלה נכבדה:

פירוש רש"י ישעיהו פרק נח פסוק יד

"נחלת יעקב אביך"²⁴ - נחלה בלא מצרים כמה שנאמר: "ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה" (בראשית כח). לא כאברהם, שנאמר: "הארץ אשר אתה רואה לך אתננה" (בראשית יג טו).²⁵ ויעקב שמר את השבת, שנאמר: "ויוחן את פני העיר" - שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר' שמשון.²⁶

תורה תמימה בראשית פרק ב פסוק טו

לעבדה ולשמרה - תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר, גדולה מלאכה שאף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה והדר מכל עץ הגן אכל תאכל.²⁷ רמז הוא לבאי עולם שאין ראוי ליהנות מן העולם מבלי שיביאו איזו תועלת והנאה לישוב העולם וקיומו. אחרי כי העולם מצדו מהני להאדם, לכן ראוי להנות גם לו מצד האדם. והוא כעין מה שכתוב בשבת לג ב': "ויוחן את פני העיר (פ' וישלח), רב אמר מטבע תקן להם, שמואל אמר שווקים תקן להם, ור' יוחנן אמר מרחצאות תקן להם". וכל אלה הוא להכיר טובה להמקום שנתישב בו. וכן אמרו בירושלמי שביעית פרק ט הלכה א: "חייב אדם לעשות חניה למקום שבאה לו טובת הנאה ממנו. וכאן מסמיך ענין זה אפסוק שלפנינו. ועיין מה שכתבנו בפרשת עקב, בפסוק: "ואכלת ושבעת וברכת את ה'".²⁸

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: נחזור לפער בין השקפת המדרש על "ויוחן את פני העיר" והשקפת רמב"ן ואברבנאל שמבקרים חניה או חנינה זו - פער שאולי קצת נבלע בשטף המקורות שהבאנו לעיל ובמעבר מהמדרש, לפרשנים וחזרה למדרש. בעלי המדרש שמן הסתם חיו בארץ ישראל תחת שלטון זה או אחר ובארץ עם אוכלוסיה מעורבת, לא ראו כל פסול בהתקרבות אליהם, בפרט בכל הנוגע לעשייה כלכלית משותפת, חנינת הארץ במובן הארצי והפשוט. מה שבהכרח מביא גם ליחסים בין-אישיים (תוך הצבת גבולות ברורים מתי סוחרים איתם ומתי לא, ראה מסכת עבודה זרה). לגישה רכה זו אפשר לצרף את המדרש בדברים רבה ז ז בו ר' יוחנן אומר לגוי שמקניט אותו שיום ירידת גשמים הוא יום שמחה וחג לכל (בדברינו [גדולה ירידת גשמים](#)). אבל פרשני המקרא שחיו תחת עולם של הגויים בגולה, לא רואים במעשה זה של יעקב דבר חיובי. וכל אחד יאריך לדון ויעריך לזון בפער זה, כי רוחו הטובה עליו ובצוותא של שבת יעקב.

אם השבת נזכרת כבר במעשה הבריאה בראשית התורה, מדוע לא נזכר שהאבות מקיימים אותה? ראה דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות וכן [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך. כך או כך, מדרשים ופרשנים רבים הולכים בעקבות מקור זה והקודם וקושרים כתרים ליעקב כמי שחידש את השבת. ראה למשל משנת רבי אליעזר פרשה כ: "לפיכך זכה ונתברך שבע פעמים, כנגד השבת שהוא שביעי".

²⁴ ראה הפסוק המלא והסמוך שם עם הקשר לשבת: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מקבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר". וכל המתחילים לקדש בשבת בבוקר מפסוקים נאים אלה יכוונו בשבת זו (ובכל שבת) אל פסוקי הפרשה, אל השבת הראשונה שקיים יעקב בחזרתו לארץ.

²⁵ גם אצל אברהם נזכרות ארבע הרוחות, ככתוב: "שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה" (בראשית יג יד), אבל לא נזכרת המילה "ופרצת". אצל אברהם הבסיס הוא "מן המקום אשר אתה שם", "הארץ אשר אתה רואה". בהזדמנות זו ראה דברינו [בין ראיית אברהם לראיית משה](#) בפרשת לך לך.

²⁶ לרש"י הגיע מדרש רבה הנ"ל בשינוי גרסה קל מפי ר' שמשון (?) או שמא שמעון (ילקוט שמעוני) והוא מוצא סמך לדרשות שיעקב הוא שחידש את קיום השבת, בפסוקים שבספר ישעיהו (פרק שאנו קוראים בהפטרות יום הכיפורים). הביטוי "נחלה בלי מצרים" נזכר כבר בגמרא ברכות נא ע"א בהקשר של ברכה על כוס מלאה: "אמר רבי יוחנן: כל המברך על כוס מלא - נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה". קשר עוד יותר חזק לנושא שלנו, נמצא בגמרא שבת קיח ע"א: "אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר: אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך". נראה ששניהם אוחדו בידי הפייטן ונכנסו לפיוטי השבת ותפילתה. "נחלת יעקב ירש בלי מצרים נחלה" בפיוט "מה ידידות מנוחתך". וגם לתפילת מנחה בשבת נכנס יעקב שומר שבת. ראה פירוש הדר זקנים בראשית פרק לג: "ויוחן את פני העיר. שנכנס לעיר עם דמדומי חמה וקבע תחומין. מבעוד יום. זאת אומרת יעקב שמר שבת ועל זה נאמר: יעקב ובניו ינוחו בו מנוחה שלימה".

²⁷ עד כאן ציטוט מאבות דרבי נתן. על מקור זה שמחזיר אותנו לספר בראשית ובריאת העולם, באים דבריו להלן של בעל תורה תמימה הוא ר' ברוך אפשטיין בנו של ר' יחיאל מיכל בעל 'ערוך השולחן', מאה 19, ליטא. תלמיד חכם שלא הסכים לשמש ברבנות ושילב פרנסה עם לימוד תורה.

²⁸ הצינוי הבראשיתי "לעבדה ולשמרה", ציווי שנאמר לאדם עוד בהיותו בגן עדן! (ראה דברינו לעובדה ולשומרה בפרשת בראשית ודברי רמב"ן שם מה היה לעבוד ולשמר גם בגן עדן) - ציווי זה שוזר עולם ומלואו ומתחבר ליעקב בפרשתנו אשר חונן את העיר הראשונה בה הוא מתיישב בארץ, לדרשות הגמרא בבלי שבת ובירושלמי שביעית דווקא על רבי שמעון בר יוחאי שביקש לקיים (לפחות הוא ובנו) עולם שכולו תורה בלי מלאכה ויגיע כפיים, ולברכת המזון בכל יום.